

Библиографија часописа *Дабро-босански Источник*

Радуловић, Здравка. *Библиографија часописа „Дабро-босански Источник“: (1887-1911)*. Београд: Православни богословски факултет Универзитета, Институт за теолошка истраживања, 2010.

Библиографија *Дабро-босанског Источника* (1887-1911) рађена је као магистарска теза под менторством проф. др Војислава Максимовића и одбрањена на Филозофском факултету у Сарајеву 1988. године.* За потребе објављивања у оквиру Пројекта *Библиографије српске теологије*, чији је оснивач и уредник проф. др Богољуб Шијаковић, библиографска грађа допуњена је са преко 1.500 библиографских јединица, а уводна студија, распоред грађе и регистри, знатно прерађени.

Већ и површно листање открива актуелност ове теме и данас, а камоли у време када је брањена. Била је потребна храброст за одбрану ове тезе пред, претпостављамо, препуном салом Филозофског факултета у Сарајеву. Права тема за праву особу – Здравку Радуловић, начелницу Библиографског одељења Народне библиотеке Србије, цењеног стручњака у нашој професији.

Да би објаснили наведени став, морамо у кратким цртама пренети чињенице уводне студије, писане јасним и прецизним стилем, што може само неко ко је одлучио да изнесе историјске чињенице и протумачи их без жеље за повлађивањем тренутној политици.

Часопис *Дабро-босански Источник* почео је да излази у време аустроугарске окупације Босне и Херцеговине. То је време Калајевог режима и означава почетак покушаја формирања босанске нације – истицана је и потреба за једним, заједничким језиком. Под паролом „бошњаштва“, спровођена је верско-просветна политика са германизацијом као основним начелом. Настојало се да се Православна црква у Босни и Херцеговини потчини Сремско-карловачкој митрополији, што је довело до борбе православног становништва за верско-просветну аутономију.

Аустројска власт је, као заједнички непријатељ, постигла да су прваци православног и муслиманског становништва често заједно иступали и међусобно се помагали, упркос чињеници да је све такве покушаје Аустрија сасецала у корену – у својим намерама успела је тек после анексије. Бењамин Калај је Хрватима, Србима и Муслиманима нудио бошњаштво као нацију, радећи истовре-

БИБЛИОГРАФИЈА СРПСКЕ ТЕОЛОГИЈЕ

мено на њиховом подвајању. Његова намера била је да Босну и Херцеговину национално и културно изолује, да прекине све везе са Србијом, Црном Гором, Хрватском и Далмацијом.

Црква и школа су представљале институције којима су Срби у Босни и Херцеговини бранили своју верску и националну индивидуалност, те је разумљиво што је нови режим желео да се прво с њима обрачуна. Нова власт склопила је у марту 1880. конвенцију са Васељенском патријаршијом, којом је обезбедила себи могућност мешања у унутрашњи живот цркве и поништење раније стечених повластица цркве и школе. Аустројски цар је добио право да именује и разреша-

ва српско-православне епископе у Босни и Херцеговини, а цариградски патријарх би таква решења само потврђивао. Након тога је 16/28. јуна 1881. Аустроугарска закључила тајну конвенцију са Србијом, која је обећала да на својој територији неће дозволити никакве верске или политичке покрете против Аустроугарске. Статус српске православне цркве формулисан је онако како је највише одговарало новој власти.

Окупаторски режим контролисао је цркву и школу, општину и скупштину. До отпора је дошло прво у мостарској црквено-школској општини, а касније се проширило на готово све босанско-херцеговачке општине. Новоформиран покрет за црквену и просветну аутономију све више је добијао одлике ширег националног покрета.

Након протеривања великог броја учитеља из Србије и Војводине, заведен је строги надзор над учитељима свих школа и завода и провера њихове „политичке подобности“. Државна власт је, по свом нахођењу, отпуштала учитеље, укидала вероисповедне цркве, забрањивала светосавске прославе и радила на стварању свог свештеничког кадра.

Намера Аустроугарске била је постепено отварање државних интерконфесионалних основних школа и стварање лојалних грађана. Иако су школе биле бесплатне, очекивања нове власти нису се обистинила. Упркос чињеници да су морали да плаћају школовање, Срби су се опредељивали за своје православне школе.

Уз образложење да су учитељи нестручни, Земаљска влада доноси уредбу о тзв. сертификату, ради провере стручне спреме учитеља српских школа. Тражила се и посебна сведожба о моралном и грађанском владању, без

* Реч са промоције књиге одржане 29. маја 2010. године на Православном богословском факултету у Београду.

које нови учитељ није могао да ступи на дужност. Школски одбори, учитељи и црквено-школске општине противили су се овоме, као и било каквом надзору у раду српских школа.

Прве иницијативе у вези са побољшањем стања школства покренуо је архимандрит Сава Косановић. Залагао се за отварање српске гимназије у Сарајеву, богословије, као и побољшање стања српског школства уопште.

Мора се истаћи и веома плодан рад просветно-културног друштва „Просвета“, које је деловало на целом подручју Босне и Херцеговине. Припреме око његовог оснивања трајале су више година, а његов рад био је дубоко прожет националним духом и осећањем. „Просвета“ је пружала помоћ како школама, тако и ђацима и студентима. Њено деловање изазивало је неповерење и непријатељски став код земаљске владе, а 1914. проглашена је „огњиштем велеиздаје“.

Српски народ се одупирао стварању наметнуте „босанске“ народности испољавањем снажног интересовања за народну књижевност и културно наслеђе. У борби за црквено-школску аутономију, приређиване су светосавске прославе, беседе, годишњице, оснивана су певачка друштва, добротворне задруге и разна друга удружења.

У Босни и Херцеговини је под аустроугарском управом покренуто преко 150 листова, часописа и других периодичних публикација. Аустроугарска је водила рачуна о штампи, те су дозволу за издавање добијали само режимски листови и часописи, који су због тога наилазили на неразумеваше и одбојност код читалаца. Одлика српске православне периодике у овом периоду била је чврста национална свест, тежња ка успостављању што јачих веза са Србијом. Први национални часописи јавили су се у Сарајеву.

На конзисторијалној седници од 15. маја 1887. Дабро-босански митрополит Ђорђе Николајевић упутио је представку Високој земаљској влади за дозволу покретања листа српско-православног свештенства у Босни и Херцеговини. У представци се наводи да ће се лист искључиво бавити црквено-просветним садржајима, да ће бити верски трпељив и да се неће мешати у политичке ствари. За уредника је предложен Никола Г. Лалић (1860-1889), а власник листа би била Митрополитска конзисторија. У програму листа прецизирано је да ће доносити поучне чланке за народ и свештенство, црквене проповеди и беседе, црквене старине, обичаје и историјске податке, наредбе и конзисторијалне окружнице, као и државне, које се дотичу свештенства, цркве, школе и општине, црквене вести, књижевне вести, разне белешке, животописе светитеља и главне празнике у кратком изводу и правило црквено.

Упркос неповољним извештајима о уреднику Лалићу (који је завршио богословију у Београду и провео две године на студијама на Духовној академији у Кијеву), Земаљска влада је препоручила молбу, па је Заједничко министарство финансија 13. јуна 1887. одобрило концесију за издавање овог часописа. Уз одобрење за покретање листа, министарство је поставило и следеће уобичајене услове: да у свако доба може одузети повластицу за издавање, да се лист подвргне превентивној цензури, да се цензурирана места у листу не смеју остављати пра-

зна и да свака промена у програму или наслову листа мора бити пријављена Земаљској влади и од ње тражена дозвола.

Први број *Дабро-босанског Источника* изашао је у јулу 1887. године. Његов програм био је заправо програм дотадашњег деловања српског свештенства. Позивајући читаоце на одзив и сарадњу, уредници истичу да се таквог посла не би прихватили да нису очекивали и добили моралну и материјалну подршку од митрополита Ђорђа Николајевића. У првом оглашавању, уредништво се обраћа Сави Косановићу с надом да ће „из своје богате ризнице које зрно знања подарити“, а митрополит Ђорђе Николајевић је позвао свештенство на претплату, препоручујући младим свештеницима да сарађују у листу.

У двоброју 11/12 за 1888, охрабрено успехом, Уредништво обавештава читаоце да ће проширити обим часописа и да ће, осим црквене тематике, објављивати и прилоге везане за просвету и школство.

За време уредништва Ђорђа Петровића, лист је доносио и друштвене и културне вести, поуке, путописе, радове из етнографије и етнологије, слично *Босанској вили*. Од бр. 4/1894. године уредник је постао Василије С. Поповић, тадашњи протојереј, а квалитет листа почео је нагло да опада.

Највећи број књижевних радова објављен је у првим годинама излагања часописа. Ђорђе Петровић је објављивао религиозно-поучне чланке, беседе, описе старих манастира, натписа и слично. Ипак, треба нагласити да је највећи део у стварању концепције имао сам митрополит, Ђорђе Николајевић.

Након именована Василија Поповића за привременог управитеља Рељевске богословије, нови уредник постао је Стево Н. Давидовић, који је ту дужност обављао све до краја 1897. године. Уређивао је *Источник* уз безброј тешкоћа, у пуном јеку борбе за црквено-школску аутономију. Обим листа се повећао, број сарадника порастао, али је часопис запао у кризу. Прилози су били слаби, а све је више било чланака свештеника у којима се критиковао народ. Постало је очигледно да је часопис изгубио подршку и народа и самог свештенства, и све је мање било свештеника расположених за уређивање часописа који је био у служби митрополита лојалних окупаторском режиму. *Босанско-херцеговачки Источник* био је тако строго контролисан, да је најкритичнији период борбе за аутономију прошао без значајнијег коментара у овом часопису. У дванаестој години излагања, часопис је постао службени весник и орган српско-православне цркве у Босни и Херцеговини. Добио је ново име – *Источник*, ново уредништво и мањи формат, као и нешто измењен поднаслов: духовни часопис за црквено-просветне потребе српско-православног свештенства и народа у Босни и Херцеговини.

Почетком 1900. уредништво *Источника* преузима тадашњи јеромонах Иларион Радонић, који је од 1898. радио као професор у Рељевској богословији. Уредничке послове обављао је од 1. јануара 1900. до 30. септембра 1907. године. Као уредник, Радонић је и сам доста писао. Његови најбројнији радови били су критички прикази и осврти на књиге и часописе, најчешће дела из историје православне цркве, књижевности, издања Матице срп-

ске. Објављен је и одређен број беседа, пригодних проповеди и поучни чланци из пастирске праксе. За време његовог уређивања, осетно је порастао број превода стручних и теолошких расправа руских аутора.

Због малог броја претплатника, у 25. години излажења, *Источник* је престао да излази. Престанку излажења допринело је покретање *Вјесника*, званичног органа српско-православних црквено-школских власти у Босни и Херцеговини.

Тешке прилике у Босни и Херцеговини нису ишле у прилог процвату културног живота, међутим, потреба за књигом и периодиком расла је, те је појава листова на народном језику изазвала велико интересовање. За велику заинтересованост за сакупљање народних умотворина треба захвалити тадашњем митрополиту Сави Косановићу. За сам *Источник*, његово покретање, концепцију и залагање на прикупљању народне књижевности заслужан је и Ђорђе Николајевић. Сакупљање и објављивање народне књижевности, радова из историје, просвете, организовање разних приредби – све је било подређено бужењу националне свести. Књижевност у *Источнику* има много слабости и недостатака – скромни и квалитетом и бројем, објављени радови настајали су на темељу народне књижевности и прожети су религиозним духом. У почетку се, као подршка листу, песничким прилозима јављају познатија имена, а касније углавном свештеници и учитељи. Писали су најчешће из патриотских побуда и углавном пригодне песме, те се о њиховој уметничкој вредности не може говорити. На пољу сакупљања народних умотворина, резултати су далеко већи. Објављиване су народне песме, приче, изреке и мисли, обичаји и предања, чиме је *Источник* стекао велики углед, нарочито у првим годинама свога излажења. Највећи број сарадника на овом пољу сарађивао је и у *Босанској вили*, *Гласнику Земаљској музеја* и другим листовима.

Вид Вулећић Вукасовић се у *Источнику* бавио старицама у Босни и Херцеговини, описима натписа, стећака, православних обичаја и обреда, икона. Уреднике часописа је највише занимало порекло старих црквених књига, цркава, насеља, манастира, разних реликвија и др. На опису старих књига и рукописа радила су већином свештена лица, доктори теологије, професори, митрополити, уредници, познаваоци старословенског и старогрчког језика: Ђорђе Николајевић, Хаџи Саво Косановић, Иларион Радонић, Марко С. Поповић, Вид Вулећић Вукасовић, Васо Зрнић и многи други, а велики број текстова је остао анониман. Прилози из *Источника* ове тематике често су цитирани и навођени као подаци у које се није сумњало.

Чест сарадник *Источника* био је и Дионисије Миковић (1861-1942), родољуб, песник, научник и културни радник, фолклориста, историчар, уредник и издавач.

О другим листовима и часописима у *Источнику* налазимо само вести поводом њиховог покретања, промена уредништва, поводом изласка нових годишта, навођени су и садржаји нових бројева (*Гласник Земаљској музеја*).

Званичне објаве и окружнице са митрополитовим потписом најчешће су се односиле на одлуке које су се тичале устројства епархија, поштовања правила црквене службе, разрешења, наименовања, одликовања и премештаја свештеника.

У *Источнику* је забележено и оснивање нових читалишта (Бања Лука, Фоча, Чајнич), као и штампарија, годишњица Ободске штампарије и оснивање *Музеја Ђ. Николајевића у Старој цркви у Сарајеву*, 1890. године.

Биографски чланци најчешће су објављивани поводом устоличења новоизабраних митрополита, поводом награђивања или смрти неке истакнуте личности. Значајне су биографије Ђорђа Николајевића, Саве Косановића, Николе Мандића, Илариона Руварца, Петра Зимоњића, Богдана Зимоњића и других. Некролози су дати са врло опширним биографијама са посмртним говорима и описима сахране. Навешћемо неке хагиографије: Житије светог Василија Отрошког, Сказање житија кнеза Лазара (Герблановића) и Краћи –животопис свете првомученице и равноапостолне Текле, чији је аутор Хаџи Саво Косановић.

На крају можемо рећи да су за време аустроугарске окупације права која су Срби уживали од турских реформи 1856. дошла у питање. Конвенцијом склопљеном између Аустроугарске и Цариградске патријаршије, укинута је верско-просветна самоуправа Срба. Од предаје Првог царског меморандума 1896, све до доношења Уредбе о организацији Православне цркве у Босни и Херцеговини 1905. траје непрекидна борба Срба за црквено-школску аутономију.

После оставке Саве Косановића, као и смрти митрополита Ђорђа Николајевића, на чело митрополија долазили су људи који су у највећем броју случајева били одани режиму.

Владике око Николаја Мандића примале су редовне месечне и годишње субвенције, а они који су желели да стану уз народ, страдали су као националисти. У првим годинама излажења, *Источник* је одиграо врло значајну улогу у ширењу културе и подизању нивоа верског и просветног живота народа. Међутим, како је нови режим све више управљао црквом, школом, привредним и културним животом, ентузијазам *Источника* је спласнуо. На крају свог излажења био је конзервативни свештенички часопис, али је увек остајао на висини свог основног задатка – да буде свештени лист за црквене потребе, који је обухватао и драгоцене материјале за културну историју нашег народа.

Библиографија садржи 4.721 јединицу – изостављени су једино одређени едикти поводом оглашавања потраге за одбеглим супружницима.

Библиографски опис је рађен по стандарду ISBD(CP). Велики број иницијала, шифара и псеудонима разрешен је, како наводи аутор у „Напоменама уз библиографију“, а у библиографској грађи могу се наћи и подаци о фототрагама следећих личности: Николе Мандића, Богдана Зимоњића, Петра Зимоњића, Дионисија Миковића, Ђорђа Николајевића и др, као и иконостаса Православне српске цркве у Рогатици. Распоред грађе је по УДК групама, а унутар појединих група, азбучно по презименима аутора или по насловима. Више јединица истог аутора распоређено је по азбучном редоследу наслова. Библиографију прати више регистара: именски, регистар преводилаца, регистар разрешених иницијала, шифара и псеудонима, регистар неразрешених иницијала, шифара и псеудонима, као и регистар места, а наведени су и извори и литература.